

1. Indholdsfortegnelse

1.	Indholdsfortegnelse.....	1
2.	Introduktion	2
2.1.	Problemformulering	2
2.2.	Afgrænsning og metode	2
2.2.1.	Opgavens struktur	3
3.	Rousseau og hans tid.....	4
3.1.	Oplysningstidens projekt	4
3.2.	Barndommen på Rousseaus tid.....	5
3.3.	Rousseaus syn på fiktion og fantasi.....	6
3.4.	Rousseaus opfattelse af barnet.....	9
4.	H.C. Andersen og hans tid.....	12
4.1.	Romantikken og biedermeier	12
4.2.	H.C. Andersens liv og Rousseau.....	13
4.3.	Barndommen på Andersens tid	14
4.4.	Andersens syn på fiktion og fantasi.....	15
4.5.	Andersens opfattelse af barnet.....	18
5.	Rousseau vs. Andersen	21
5.1.	Er der et filosofisk fællesskab?.....	21
5.2.	Iagttager eller deltager	22
6.	Konklusion	24
6.1.	Syn på børn	24
6.2.	Syn på fiktion.....	24
6.3.	Konklusion.....	25
7.	Litteraturliste	26
7.1.	Andersen Primærlitteratur	26
7.2.	Andersen Sekundærlitteratur	26
7.3.	Rousseau Primærlitteratur.....	27
7.4.	Rousseau Sekundærlitteratur	27
7.5.	Diverse online kilder anvendt	28

2. Introduktion

2.1. *Problemformulering*

Jens Andersen skriver i sin autoritative biografi om H.C. Andersen, at der hersker et betydeligt filosofisk fællesskab mellem Rousseau og Andersen. Hans første kortfattede selvbiografi, *Mit eget Eventyr uden Digtning*, blev af flere sammenlignet med Rousseaus *Bekendelser*. Jens Andersen ser H.C. Andersens eventyr som en lærebog i, hvordan man iagttager børn og ser også samtidens optagethed af Rousseau som værende en stor forklaring på, at det overhovedet lykkedes H.C. Andersen at klare sig i København. Endvidere skriver Jens Andersen at H.C. Andersens biologiske far samt hans væsentligste mæcen i København, Jonas Collin, ligeledes var særlig optagede af Rousseau. Dette åndelige fællesskab er så meget mere overraskende set ud fra den vinkel, at Rousseau i *Émile, ou De l'éducation* advarede mod at børn læste fabler og eventyr. Selv nævner H.C. Andersen ikke Rousseau andet end et par gange i sine dagbøger og breve. Nærværende opgave søger at afklare om og hvordan dette åndelige fællesskab i så fald kan iagttages, samt at beskrive forskelle og ligheder mellem Rousseaus og Andersens syn på børn og fiktion.

2.2. *Afgrænsning og metode*

Opgaven har Andersens og Rousseaus syn på børn og fiktion som omdrejningspunkt, herunder barnets fantasi. En af vanskelighederne ved denne tilgang er, at hvor Rousseau teoretiserer meget over emnet, så efterlader H.C. Andersen sig ingen teoretiske overvejelser, som jeg kan tage afsæt i. H.C. Andersen havde læst Rousseau, men præcis hvad han tænkte om ham og hans teorier har Andersen heller ikke indviet os i. Afdækningen af H.C. Andersens holdning til børn og fiktion er derfor indirekte og baseret dels på tilgængeligt kildemateriale, dels på analyser og deduktioner ud fra hans eventyr og levnedbeskrivelse.

Af praktiske og pladsmæssige årsager har jeg valgt at afgrænse H.C. Andersens primærtekster til hans eventyr og historier fra perioden 1830-1850¹. Materiale fra H.C. Andersens øvrige tekster, herunder dagbøger, bliver kun anvendt i det omfang de direkte er relevante for emnet. For Rousseaus vedkommende er det naturligt *Émile, ou De l'éducation*, der er i fokus. Hans øvrige værker bliver ligeledes kun sporadisk anvendt i denne analyse.

¹ Svarende til bind 1 i hans samlede værker

2.2.1. Opgavens struktur

Jeg vil begynde med at præsentere Rousseau med fokus på *Émile* og perspektivere hans samtid i forhold til opgavens emne. Herefter vil jeg gennemgå Rousseaus syn på børn og fiktion. Afsnittet er vigtig for senere at kunne drage paralleller til H.C. Andersens tid. Afsnittet om Rousseau indeholder endvidere en generel introduktion til barndomsforskningen. Herudover berører jeg eftertidens opfattelse af Rousseau.

Dernæst vil H.C. Andersen og hans tid blive præsenteret. Præsentationen vil inddrage Andersens liv, og kan dermed risikere at få et mere biografisk præg end egentlig analytisk. Pointen med dette er, at samtiden til en hvis grad opfattede H.C. Andersen som en personificering af *Émile*. Rousseau har derved på mere end én måde haft betydning for H.C. Andersen. Parallelt hermed vil diverse eventyr blive inddraget med fokus på persontegningen og barndommens og fiktionens betydning i disse. Nu hvor såvel Rousseaus som Andersens respektive syn på henholdsvis barndom og fiktion er præsenteret, vil jeg tage de tråde op, som de første afsnit i opgaven allerede har spundet, og gå mere i dybden med lighederne og forskellene mellem Rousseau og Andersen, samt søge at argumentere for hvorfor disse forskelle ikke alene baserer sig på forskellen mellem oplysningstid og romantik, men har dybere rødder.

Slutteligt vil pointerne i opgaven blive opsummeret.

3. Rousseau og hans tid

3.1. *Oplysningstidens projekt*

Jean Jacques Rousseau (1712 –1778) var en vigtig aktør i den franske oplysningstid. Der er flere opfattelser af, hvad oplysningstiden i det hele taget er. Thomas Bredsdorff nævner selv tre karakteristika af oplysningstiden [jf. Bredsdorff pp. 185ff], som rækker fra en smal fransk kulturepoke til en mere bred forståelse, hvor oplysningstiden ses som baggrund for den moderne tid. Der er ingen tvivl om, at oplysningstiden var noget særligt i Frankrig, hvor en håndfuld personer skrev den 35 bind store encyklopædi, der fokuserede på rationalitet og videnskabelighed. Blandt forfatterne var Rousseau, Diderot og Voltaire. Deres fokus var frihed, fra kirken, staten og fra adelens privilegier. Senere har Horkheimer og Adorno set oplysningstidens projekt som en fremadskridende tænkning, der fjerner frygten og sætter mennesket som herrer. Dog mente de, at denne stræben havde en grænse, da for meget oplysning i sidste ende ville fornægte menneskets følelser til fordel for fornuften, hvormed Horkheimer og Adorno delvist overtager romantikkens opfattelse af oplysningstiden. Først i vores årtusind ændres opfattelsen af oplysningstiden via en tiltagende kritik af Horkheimer og Adorno. I den aktuelle forståelse, hvor oplysningstiden ses som baggrund for den moderne verden, sammenstiller man modernismens projekt med oplysningstidens:

”bestræbelsen på at udvikle objektiv videnskab, universel ret og moral samt autonom kunst i overensstemmelse med disse områders egen indre logik.[...] Oplysningsfilosofferne ville bruge de således frigjorte kræfter til at skabe et rigere hverdagsliv, det vil sige en fornuftig organisation af samfundslivet,” [Bredsdorff pp.185ff]

som Bredsdorff skriver.

Samtidens kritik af Rousseau var forudsigeligt nok centreret om hans insisteren for friheden, ikke mindst set som en frigørelse af kirken. Den franske revolution anvendte ham til at sætte folkets vilje ind i stedet for kongemagten [jf. Wivel p. 26]. Men efter den franske revolution gjorde især Benjamin Constant Rousseaus projekt til det totalitære samfunds ideologiske ophav. Det er en fortolkning, der visse steder har holdt sig frem til vore dage, omend denne holdning er kraftigt på retur.

Maine de Biran kritiserede i sit skrift fra 1802 Rousseaus tro på det religiøse samt hans tro på at mennesket var godt - ikke fordi mennesket så er ondt, men fordi vi ikke har en medfødt forståelse for, hvad der er rigtigt og forkert, godt og ondt [Copleston IX, p. 23]. Via rationaliteten kan man dog uddrage en række etiske regler, som man så kan tage udgangspunkt i. Det er fristende at se denne del af

de Birans filosofi som eksponent for de holdninger, der skabte den modreaktion mod oplysningstiden, som romantikken også kan ses som udtryk for. Godt 30 år senere anvendte Marie Charles Fourier Rousseau til at give civilisationen skylden for menneskehedens ulykker [Coppleston IX, p. 53], en holdning, der er i smuk samklang med romantikkens opfattelse af Rousseaus naturopfattelse. Nutidens filosofiske fortolkning af Rousseau er langt fra datidens – væk er den totalitære forståelse og vægten er på Rousseaus pointer om friheden og lykken som rettesnore for menneskets stræben [Wivel pp. 26ff].

3.2. *Barndommen på Rousseaus tid*

Opfattelsen af børn og barndom er i høj grad historisk betinget:

”Childhood, according to the seventeenth-century French cleric Peirre de Bérulle, ‘is the most vile and abject state of human nature, after that of death.’” [Heywood p. 9] ,

skriver Heywood i sin bog om barndommens historie gennem tiderne. Det vrirler med lignende citater fra før det nittende århundrede, i bøger om barndomshistorier . Børn har ikke stået i høj kurs dengang. Barndom blev først til et forskningsområde i 1950'erne, primært båret af forskeren Philippe Ariès, hvis noget provokerende hovedtese var, at barndom simpelthen ikke eksisterede i middelalderssamfundet [Heywood p. 5], blandt andet baseret på, at kærlighed til sine børn bestemt ikke var en selvfølge i datidens samfund og helt op til Rousseaus tid². Omend Ariès tese siden af forskerne, ikke mindst af forskeren Linda Pollock³, er blevet modificeret og nuanceret, så er barndomsforskere enige om, at der i Europa først sker et reelt ændring i synet på barnet i forbindelse med Rousseaus værk om *Émile*⁴, også selv om Locke nogle årtier før havde skrevet om opdragelse.

Rousseau indvarsler historisk set en ændring i opfattelsen af mennesket:

”Udgangspunktet var ikke længere helheden, samfundet eller en gudskabt verden, men det enkelte menneske og dets følelser,” [Jensen p. 33]

som Henrik Jensen skriver i *Det faderløse samfund*. At mennesket pludselig får en individualitet, som endda har en berettigelse, selv om man er født uden for adelen, får en betydning for, hvordan man opfatter barnet. Barnet har hidtil været opfattet som en prototype på en voksen. Et barn havde ingen

² Flere forfattere, heriblandt Robertson p. 423

³ Især i ”Lasting relationship” fra 1987

⁴ Dette synspunkt fremføres i Heywoods introduktion samt første kapitel, hvor en oversigt over barndomsforskningen fremlægges, men jeg finder Heywoods synspunkter kraftigt understøttet af flere barndomshistoriske værker af bl.a. George Boas, Priscilla Robertson, Linda Pollock samt T.G.A. Nelson

selvstændig eksistens, men trådte først i karakter og fik først betydning, når det var blevet voksen. Barnet havde ikke tidligere skullet udvikle sin individualitet, men opvokse så det kunne optage sin forudbestemte plads i samfundshierarkiet: Individualitet var ikke alene uønsket, men uerkendt. Som Rousseau selv siger det:

"On ne connoit point l'enfance" [p. 77].

At tale om en decideret børneopdragelse, som er baseret på en respekt for barnet, før Rousseaus tid, giver derfor ikke mening. Rousseau er inspireret af John Locke, der som empirist og pædagog halvtreds år tidligere havde fokus på karakterdannelsen [Weinreich p. 89] og dermed på barnets udvikling. Locke lagde stor vægt på, at børn⁵ forstod tings nytteværdi og blev opdraget til selvbeherskelse, så deres naturlige lyst til aktivitet blev kanaliseret fornuftigt.

Rousseau betragtede selv *Émile, ou De l'éducation* som sit hovedværk. Bogen blev udgivet i 1752, samtidigt med *Du Contrat Social*. Bøgerne affødte straks en voldsom reaktion fra samtiden. Begge bøger blev forbudt og brændt, og der blev udstedt en arrestordre på Rousseau, der måtte flygte fra Frankrig indtil han igen i 1770 kunne vende tilbage til Paris [Weinreich p. 91].

Trods modstanden blev Rousseaus opdragelsesideer i begyndelsen af 1800-tallet mode, og hans tanker fandt vej til en lang række af datidens opdragelseslitteratur [Robertson p. 421].

3.3. Rousseaus syn på fiktion og fantasi

Rousseau havde en streng utilitaristisk tilgang til verden. Groft sagt mente han simpelthen, at det var spild af tid, at børn lærte ord, som de endnu ikke kunne sætte tanker bag. Han var decideret mod, at børn skulle høre historier, som for eksempel fabler. Han har et særligt afsnit, hvor han hudfletter La Fontaines fabel om *Ravnen og Ræven*, og viser, hvor farlig den i virkeligheden er. Når La Fontaine for eksempel skriver, "ravnen holdt i sit næb en ost", så harcelerer Rousseau over manglen på præcision:

"Quel fromage? était-ce un fromage de Suisse, de Brie, ou de Hollande? Si l'enfant n'a point vu de corbeaux, que gagnez-vous à lui en parler? s'il en a vu, comment concevra-t-il qu'ils tiennent un fromage à leur bec? Faisons toujours des images d'après nature." [p 189]

Børn kan ikke forstå fabler og hvis de er så uheldige at gøre det, så er det potentielt slemt for deres moral:

⁵ Og dengang (1693) var det kun tale om drengebørn

"Je demande si c'est à des enfants de dix ans qu'il faut apprendre qu'il y a des hommes qui flattent et mentent pour leur profit?" [p. 192].

Videre hedder det i hans 4. bog⁶:

"La lecture, la solitude, l'oisiveté, la vie molle et sédentaire, le commerce des femmes et des jeunes gens: voilà les sentiers dangereux à frayer à son âge, et qui le tiennent sans cesse à côté du péril. C'est par d'autres objets sensibles que je donne le change à ses sens, c'est en traçant un autre cours aux esprits que je les détourne de celui qu'ils commençaient à prendre; c'est en exerçant son corps à des travaux pénibles que j'arrête l'activité de l'imagination qui l'entraîne. Quand les bras travaillent beaucoup, l'imagination se repose; quand le corps est bien las, le cœur ne s'échauffe point. [...] Ce n'est rien d'éloigner les objets dangereux, si je n'en éloigne aussi le souvenir; si je ne trouve l'art de le détacher de tout, si je ne le distrais de lui-même, autant valait le laisser où il était." [p. 478]

Fantasi er ikke sundt og skal så vidt mulig tøjles med hårdt arbejde. Det er endda ikke nok at undgå fantasien, men Rousseau understreger, at selve kimen til den skal fjernes. Barnet skal løsrives fra alt, selv fra sig selv. Fokus for opdrageren er at sikre, at barnet er så optaget af praktiske gøremål og så træt om aftenen, at der ikke er tid og kræfter til at drømme om eventyr. Man kan argumentere for, at Rousseau via sin opdragelse dermed selv skaber et fiktivt univers, hvis fortælling han i høj grad søger at styre, så barnet kun udsættes for lige præcis den del, som Rousseau mener er givtigt. På samme måde vil Rousseau kun forklare barnet det, som han mener er nyttigt - alt andet forties, hvis det på nogen måde kan bringe barnets sind i fare. Selv om barn og opdrager ikke direkte skånes for virkeligheden, så er det dog en form for kunstig virkelighed, barnet befinder sig i. Væk er det, som kan påvirke barnet negativt - derfor må opdragelsen foregå langt ud på landet. Borte er bøger og lærdom, som risikerer at give barnet ideer, der kan stride mod hans alvidende lærer. Det er denne kritik pædagogen Dr. Rosenow retter mod Rousseau. Rigtigt nok lærer barnet kun nyttige ting gennem erfaring. Opdrageren intervenserer heller aldrig åbenlyst i denne læring, men regulerer alligevel denne udvikling i hemmelighed [Rosenow p. 218]. Man kan mod denne kritik indvende, at al opdragelse i sit væsen nødvendigvis er frihedsindskrænkende, da den voksne nødvendigvis må påtage sig ansvaret for at sikre, at barnet ikke kommer til skade og i et eller andet omfang får lært det, som man i sin samtid må anse for nødvendigt.

Den nutidige pædagogiske kritik af Rousseau er måske kun relevant, hvis man ser hans værk som en praktisk guide til børneopdragelse. Rousseau så ikke selv *Émile* som en praktisk guide for fædre og mødre, men snarere som "a new system of education the plan of which I present for the study of the

⁶ *Émile* er delt op i fem bøger

wise.” [citeret efter Smith p. 94], som Rousseau skriver i et brev. Det er nok ikke så overraskende i og med at Rousseaus egne, praktiske erfaringer med børn var særdeles begrænsede. Ganske vist fik han selv fem børn, men de blev alle givet bort til en opdragelsesanstalt ved fødslen, og Rousseau fik så vidt vides aldrig ansvar for at opdrage et barn andet end få dage ad gangen.

Den største anke Rousseau har mod fantasien er den, at det er gennem fantasien, at sanserne vækkes. Og sanserne vækker en vellyst, som i sidste ende vil føre *Émile* i en forkert retning. Ikke at Rousseau er kysk i kristen forstand. Hans ønske er at undgå misundelse, begær og had. Fantasien skal i stedet bruges til at fremme empati. Fantasien er kilden til alle lidenskaber og uden fornuften vil det gå galt. Da børn ifølge Rousseau først fra 12 års alderen kan siges at have fornuft, er det oplagt, at fantasien i så fald vil være katastrofal for dem. Først fra det 16. år er barnet gammelt nok til, at fornuften kan begynde at håndtere fantasien.

Fantasien er dermed en magtfuld og nødvendig størrelse hos Rousseau. Så magtfuld, at den skal tøjles, så længe det er muligt, og så nødvendig, at fornuften - og dermed moralen - er krævet som dens følgesvend. Rousseau tildeler vores fantasi, eller billeddannende evne, *l'imagination*, en rolle som "mødestedet mellem følsomhed og fornuft. Hos Rousseau er den ophav til vores frihed og viljekraft" [Wivel p. 411]. Det er den, fordi vores billeddannende evne, der er godt forankret i tid og rum, hjælper os til at forvandle den natur vi ser, til noget kulturelt, vi kan forholde os til. "Børn og vilde mennesker har ikke *imagination*" [Wivel p. 411] skriver Peter Wivel, og Rousseau, der forudsætter at fantasi og empati er nødvendige for at kunne synge, må mod al erfaring derfor også konkludere, at børn ikke synger, de skriger. Børn kan ikke synge, fordi det kun er mennesker der synger. Og børn er *ikke* mennesker. Endnu. Fantasien er evnen til empati - og derfor mærker man kun sig selv, hvis ikke man har fantasi.

Rousseau hævder, at fornemmelsen af ret og uret er en medfødt evne, til dels inspireret af Platon. Hans opdragelse hviler på, at opdrageren kan og skal afgrænse barnets verden og hæmme dets fantasi effektivt. Dette skal medvirke til at holde børnenes laster og dårlige vaner i ave [Heywood p. 24]. Al ondskab kommer af svaghed:

"l'enfant n'est méchant que parce qu'il est faible ; rendez-le fort, il sera bon." [p. 124]

Ved at indskrænke barnets ordforråd mest muligt vil man ydermere undgå at give barnet mulighed for at sætte ord på tanker, som det alligevel ikke kan rumme. Rousseau er barn af oplysningstiden, og det er rationaliteten, der bærer hans projekt: Barnet skal agere rationelt, så det skal kun have serveret den nøgne sandhed. Der bør der ikke laves billedlige fremstillinger [p.268], der kan få barnet til at glemme

den konkrete genstand. Rousseau forestiller sig blandt andet, at da man ikke har opøvet barnets indbildningskraft, så vil fantasien aldrig forstørre farerne [p. 323]. Rousseau ønsker ikke at barnet bliver forfatter eller skuespiller. Det er vigtigere at lære et håndværk [p. 309]. Over for fantasien sætter Rousseau ideerne. Disse er erkendelsens redskaber og

”skyldes tankens evne til at danne teorier over ydre indtryk [...]. Men indefra får disse forestillinger sjæleligt liv, takket være vores følelser og vores fantasi, der er sjælens evne til at danne billeder.

Således står fantasi og idé over for hinanden hos Rousseau” [Wivel p. 292].

En lidt speget definition, men man kan måske tolke Rousseaus forståelse derhen at ideer er rationelle, mens fantasien ikke er det. Hos Rousseau bør mennesket være strengt rationelt – selv kærligheden er derfor potentielt farlig hos Rousseau:

”Kærligheden er en rasende, brutal, skamløs og tøjlesløs lidenskab, der må betvinges af samfundsnormer for ikke at ødelægge sig selv og andre.” [Wivel p. 131]

3.4. Rousseaus opfattelse af barnet

Med ovenstående opfattelse af fantasien er det ikke overraskende, at opdragelsen for Rousseau først og fremmest handler om at tilegne sig moral. For at blive menneske må barnet forstå verden og sig selv ud fra rationelle, moralske kriterier - først da er barnet modent nok til at håndtere fantasien.

Rousseau deler i *Émile* den menneskelige udvikling op i følgende aldre [Wivel p. 233-242]⁷:

1. Naturens alder (*Émile* bog 1-2), hvor vi først og fremmest tænker på vores sanser og foretrækker det behagelige frem for det ubehagelige. Det er barndommen, som slutter ved 12-års alderen.
2. Intelligensens alder (3. bog), hvor vi udvider vores erkendelse og begynder at tænke over vores omgivelser. Denne alder varer fra 12-16 år.
3. Styrkens alder (4. bog), dvs. dydens og moralens alder, som påbegyndes om 16 årig og som først slutter ved ægteskabets indgåelse.
4. Visdommens alder (5. bog), hvor ægteskabet og socialiseringen sker

Da barnet efter Rousseaus opfattelse ikke har muligheder for rationel tænkning før efter 12-års alderen er logikken da, at det først reelt er mulig at opdrage børn fra deres 12. år. Derfor er den vigtigste regel i

⁷ Disse aldre fremgår af Rousseaus kladder til *Émile*

opdragelsen i naturens alder at spille tiden [p. 159]. I et slags tomrum skal man lade barnet lege og få erfaringer med tingene, uden at holde fornuftsprædikener for barnet. Man skal lade barnet opøve sin krop, men i så vidt mulig grad lade forstand og ånd ligge brak [p. 160]. Med denne tilgang kan opdrageren undgå at korrumpere barnets uskyld og natur [Rosenow p. 214] og gøre barnet lykkeligt. Det var et kontroversielt mål, dels fordi opdragelsen dengang kun gik ud på at forberede børnene til voksenlivet, dels fordi Rousseau dermed gav børnene et selvstændigt følelsesliv, som man som voksen skulle tage alvorligt. At Rousseau således afkoblede enhver form for opdragelse i moderne forstand fra barndommen, skyldes at barndommen ikke i sig selv viser mod noget andet: det er et lukket kredsløb [Wivel p. 249].

Efterhånden som barnet vokser op til intelligensens alder, så kan fokus skifte til det at forstå menneskene, fordi mennesket for Rousseau er det vigtigste at forstå:

“... dans la société humaine, le plus grand instrument de l’homme est l’homme, et le plus sage est celui qui se sert le mieux de cet instrument.” [p. 293].

Rousseau har her tre grundsætninger, som barnet skal lære:

1. Vi forstår kun dem, der er ulykkeligere end os selv, ikke dem, der er lykkeligere
2. Man beklager hos andre de lidelser, som man ikke tror sig selv sikret mod
3. Den selvmedlidenhed, man har med andres ulykke, retter sig ikke mod denne ulykkes omfang, men efter den følelse, man tillægger den, som lider under den.

Rousseau forsøger at gøre ovenstående klart for barnet ved at fremprovokere eller udnytte forskellige oplevelser i barnets liv. På den måde vil barnet lære at håndtere mennesket med empati og forståelse.

I *Émile* isolerer opdrageren sig med det barn, der skal opdrages, helst et sted på landet. På denne måde kan opdrageren bedst kontrollere det, som barnet har mulighed for at opleve og udsættes for, idet opdragelsen udelukkende fungerer ved at skabe forskellige situationer, som er lærerige [Jost p. 108].

Hos Rousseau har opdrageren kun dette ene barn, som det knyttes til hele livet. Der er heller ikke hos *Émile* plads til et ægteskab eller et forhold for opdrageren: al tiden er reserveret til at sikre barnets opdragelse. Opdragelsen er så at sige opdragerens livsværk. Denne isolation kan læses som en reaktion mod datidens diskussion af muligheden for at indføre en fælles skolegang, hvilket Rousseau var meget imod, fordi dette ifølge ham ikke giver mulighed for at udvikle individualiteten i tilstrækkelig grad [Wivel p. 238]. Diskussion om en fælles skolegang er meget nærværende i *Émile*, i særdeleshed i første bog, hvor der bl.a. henvises til Platons *Staten*, men også i 5. bog. Forskeren Laurence D. Cooper ser

hele *Émile* som en slags modsvar til *Staten*, idet han kan finde paralleller også i opbygningen af *Émile* [Cooper p. 109]. Cooper ser flest ligheder mellem Rousseau og Platons opfattelse af det hele menneske. Den største forskel mellem de to ligger i, at hvor det hos Rousseau er muligt at elske visdommen og retfærdigheden uden at være filosof, så er det ikke tilfældet hos Platon. Kærligheden til det praktiske fylder meget hos Rousseau.

Blandt andet denne afsondrethed og insisteren på naturen har givet eftertiden en opfattelse af at Rousseaus ”naturopdragelse” var en opdragelse i overensstemmelse med den vilde natur. En opfattelse, som - isoleret set - mange citater fra Rousseau kan bekræfte:

” Quel est ce but [med opdragelsen]? c’est celui même de la nature,” [p. 15]

som han skriver i indledningen til første bog. Og naturen definerer han som ”the sumtotal of a man’s inclinations and sensitivities before having been corrupted by habit and prejudice,” [Rosenow p. 212] som Eliyahu Rosenow fra Tel Aviv Universitetet meget rammende udtrykker det.

Rousseau arbejder i *Émile* med tre idealtyper [Wivel p. 242], som han modstiller i forhold til udkommet af sin opdragelse:

1. ”Naturmennesket” – den filosofiske abstraktion, som lever i naturtilstanden. Barndommen er for Rousseau et sindbillede på det naturlige menneske, idet barnet ikke har selvstændig identitet endnu: ”L’homme naturel est tout pour lui ; il est l’unité numérique, l’entier absolu, qui n’a de rapport qu’à lui-même ou à son semblable.” [p. 85]
2. ”Kulturmennesket”, som kun er en brøk, der går op i fællesnævneren [p. 85]. Mennesket har her mistet sin individualitet og er 100% underlagt samfundets normer.
3. Det forladte menneske, som er helt overladt til sig selv og dermed bliver det mest forkvaklede af alle væsner: ”[...]il ne veut rien tel que l’a fait la nature, pas même l’homme ; il le faut dresser pour lui, comme un cheval de manège ; il le faut contourner à sa mode, comme un arbre de son jardin.” [p. 81].

Det er over for disse tre modbilleder, at han bygger idealet om sit menneske op: Et menneske, der både er i balance med sig selv og kender sig selv i sokratisk forstand, og som kan indgå i et samfund med respekt for de fornuftige love og sædvaner, som findes i det; men uden respekt for de ufornuftige, som for eksempel for de, der sikrer adelens privilegier. Et rationelt baseret, selvstændigt tænkende og selvsikkert menneske, der både arbejder for sit og for fællesskabets bedste.

4. H.C. Andersen og hans tid

4.1. *Romantikken og biedermeier*

Romantikken, der i Danmark tager fart i begyndelsen af 1800-tallet, stod i følelsernes tegn. Mennesket ”skulle være sin egen natur bekendt, ikke mindst dens mere dunkle sider.” [Jens Andersen p. 252]

Digterens rolle bliver i romantikken ændret i forhold til tidligere. Det er kunstnerne, der har adgang til det dunkle – til naturen og dermed til sandhedens kilde. Dermed bliver kunstnerens status løftet væsentligt. Således laurbærkranses eksempelvis Adam Oehlenschläger i 1829 som digterkonge af Esaias Tegnér, og man kan også se dette afspejlet i datidens litteratur, fx i Oehlenschlägers *Aladdin*, hvor hovedpersonen, trods sin fattige baggrund, takket være sin ånd viser sig at være lige så god som den mægtige sultan.

Romantikken beskrives ofte som en reaktion mod oplysningens rationalitet og materialisme og skaber et nyt, udviklingsbaseret dannelsesbegreb, et anderledes natur- og kærlighedsbegreb og en psykologi om det ubevidste. I Danmark er romantikken, grundet de politiske omstændigheder og inspirationen fra Tyskland, endvidere farvet af et ønske om at skabe en national identitet og historie. Med romantikken ”erstattes natur-, menneske-, kultur- og samfundsopfattelse af en dynamisk” [DLH p. 17].

Parallelt hermed (1820-1850) finder vi en borgerkultur, som søger at leve op til god tone og ”orienterer sig efter en ganske smal, ideologisk, politisk-social og moralsk horisont” [DLH p. 160]. Denne biedermeierkultur gjorde hjemmet vigtigt. Det var velset, at fædrene efter arbejde kom hjem og læste op for børnene derhjemme, mens de hyggede sig i en atmosfære af harmoni og nostalgi, og hvor man på denne måde holdt verdens farer ude af hjemmets fire vægge. Der var derfor stor efterspørgsel efter korte historier. Rent børnelitterært udgives der derfor i 1820'erne et sandt væld af bøger med eventyr, fabler, rim og remser, hvoraf mange henvender sig direkte til børnene [Weinreich p. 138].

Den udviklingsorienterede menneskeforståelse og dermed synet på barnets iboende potentiale giver Rousseaus tanker om opdragelse fornyet aktualitet, ikke mindst via danske J.G. Fichte, der opfatter ånd og natur som en udelelig helhed [DLH p. 20]. Denne aktualitet får afgørende betydning for H.C. Andersens liv og udvikling.

4.2. H.C. Andersens liv og Rousseau

Andersen skriver ikke på noget tidspunkt om sit syn på Rousseau⁸ eller om sit syn på børn og opdragelse i øvrigt - det er egentlig lidt mærkeligt, idet H.C. Andersens liv på forunderlig vis er knyttet op til Rousseaus tanker. Hans far, Hans Andersen, var meget betaget af Rousseau, og læste ikke kun op af Holbergs komedier og Rousseau-inspirerede romaner om børneopdragelse for Hans Christian, men søgte også at efterleve dennes principper i opdragelsen af sin søn:

"Hans Andersens børneopdragelse gik tydeligvis ikke ud på at tilpasse sin særsindede søn til samfundet og tiden som sådan. Efter alt at dømmes blev der overhovedet ikke sat grænser for hans personlige udvikling og fantasi, ligesom der formentlig heller ikke blev slået ned på drengens særprægede væsen og en følsomhed, der allerede i de tidlige drengeår vakte opsigt i Odense." [Jens Andersen 1, p. 69]

I *Mit Livs Eventyr* skriver Andersen:

"Min Fader, Hans Andersen, lod mig i Alt have min Vilje: jeg havde hele hans Kærlighed; for mig levede han!"⁹

Det virker i det hele taget som om faderen brugte al sin fritid med sønnen - ganske i tråd med Rousseaus tanker. Psykoanalytiker Martin Lotz har udgivet en bog kaldet *Psykoanalytiske essays om H.C. Andersen*, hvor han psykoanalyserer H.C. Andersen på baggrund af dennes skrifter, og Lotz' hypotese er, at Andersen følte skyld over for sin faders død, og "håbende at råde bod derpå ved at rejse over vandet, ud i verden, og der erobre publikum som digter." [Lotz p. 37] Om det nu er sandt eller ej vil jeg her lade ligge, men der er stor enighed om, at faderen og dennes opdragelse har haft stor betydning for Andersens udvikling. Det var året efter faderens død, at Andersen tog til København. Moderen giftede sig igen kort efter farens død og Hans Christians nye stedfar havde ikke samme tålmodighed som faderen: Andersens violin blev solgt, og "ingen hjalp ham, da de andre drillede" [Lotz p. 47]. Underforstået: Andersen flyttede ikke til København af lyst, han flygtede fra en tilværelse, hvor han dagligt blev kanøflet, nu hvor hans far ikke længere beskyttede ham. I Andersens selvbiografi hedder det helt anderledes om rejsen til København, at han tog af sted for at søge lykken og måtte minde moderen om, at faderen havde sagt, "at han aldrig maatte eller skulle tvinges til noget i Verden, men at han maatte blive hvad han ville" [Lotz p. 47]. Underforstået at moderen forsøgte at holde ham tilbage, da han af eventyrlyst måtte af sted.

⁸ Rousseaus navn er kort nævnt et sted i dagbøgerne, men uden at afsløre noget ud over at Andersen kendte hans filosofi.

⁹ http://www.hcandersen-homepage.dk/mit_livs_eventyr_kapitel_1.htm

Da Andersen som fjortenårig kom til København blev han af borgerskabet anset for at være et vildt barn i Rousseausk fortand:

”Udadtil møgbeskidt, laset og dyrisk, indadtil renere og mere ædel end såkaldt ’civiliserede’ mennesker.” [Jens Andersen 1, p. 26ff]

Det var også på grund af en særlig forkærlighed for Rousseau (og Fichte), at departementschef Jonas Collin besluttede sig for at tage sig af H.C. Andersen. Hele livet forblev H.C. Andersen dog noget forbeholden indstillet over for den dannelse, han modtog. Hans stavning og grammatik blev ved med at være noget alternativ og hans religiøse overbevisning var ganske vist kristen, men var tydeligt præget af en kærlighed til naturen snarere end til teologien.

4.3. Barndommen på Andersens tid

Odense var på H.C. Andersens barndomstid kendt som en af de mest usædelige byer i Europa [Jens Andersen 2 p. 47], og de fattige børn, hvortil Andersen hører til, boede under uhumske forhold.

”På forholdsvis få tønder land levede 5000 mennesker og 500 større husdyr tæt sammen. Børn og voksne var stuvet ind i bittesmå lejligheder og sov to-fire personer i samme seng, hvorfor ikke kun den kropslige, men også den seksuelle hygiejne har lænet sig op af dyrenes.” [Jens Andersen 2, p. 49]

Der var ikke ordentlig vandforsyning, kloakering eller organiseret bortkørsel af renovation. Der var statistisk set mange børn født uden for ægteskab og et stort kvindeligt proletariat, der helt eller delvist måtte leve af prostitution.

Helt generelt får børn i Danmark i begyndelsen af 1800-tallet ofte lov til mere eller mindre at passe sig selv til de er 6-7 år. Så kan de gå til hånd indtil de i 10-12 års alderen kan indgå i arbejdsstyrken. Sådan er det indtil slutningen af 1800-tallet. I begyndelsen af 1800 tallet arbejder samfundet hen mod en egentlig almendannelse via tvungen skolegang, der lovmæssigt bliver obligatorisk i 1814 fra det 7. til det 14. år. Det skulle dog tage det meste af resten af århundredet at sikre, at dette også skete¹⁰. Selv gik H.C. Andersen en tid hos en såkaldt ”læremor”, der skulle lære ham de grundlæggende færdigheder i læsning, skrivning og regning. Senere kom han i en jødisk drengeskole og til sidst i fattigskolen i Odense. Efter ankomsten til København foranstaltede Jonas Collin dog at H.C. Andersen fik videreuddannet sig.

¹⁰ jf. Den Store Danske Encyklopædi:

http://www.denstoredanske.dk/Livsstil_sport_og_fritid/Filosofi/Menneskets_grundvilk%C3%A5r/Barndom

Synet på barndommen begyndte for alvor at ændre sig fra 1830'erne, hvor blandt andet Søren Kierkegaard var en stor fortaler for en skole med større psykologisk forståelse for barnet [Hane p. 209]. Kierkegaard argumenterede for vigtigheden af at fortælle eventyr til børnene, idet han mente, "at ved ikke at fortælle børn eventyr netop kan medvirke til at give plads for en ængstelse, som fremkaldes af barnets egen vildtvoksende og uhæmmede fantasi." [Kjær, p. 117] Kierkegaard gik ikke ind for en streng kristen opdragelse, men for en, hvor man nærmest holdt børn væk fra religionen [Kjær p. 159] - kuriøst nok samme holdning som Rousseau. Andersen og Kierkegaard var ingenlunde fæller. Tværtom var de uvenner det meste af livet efter at Kierkegaard skrev *Af en endnu levendes papirer*, hvor han giver en særdeles kritisk gennemgang af Andersens roman, *Kun en Spillemand*. Noget, som den meget selvoptagede og følsomme Andersen tog meget ilde op. Men generelt i 1830'erne er synet på menneskets fantasi uhyrlig positiv. Således opfattede man kunstnerne som mennesker, der takket være en veludviklet fantasi var tættere på sandheden end andre, der ikke i samme grad var på bølgelængde med deres fantasi [DLH p. 21].

4.4. Andersens syn på fiktion og fantasi

Andersens syn på fiktion kan opsummeres i dette citat fra eventyret *Hyldeboer*:

"Moder siger, at Alt hvad De seer paa, kan blive et Eventyr, og Alt hvad de rører ved, kan de faae en Historie af!" [HCA 1, p. 332]

For Andersen kunne alt blive til et eventyr, og kendetegnende for hans eventyr er da også, at i dem får alt liv og stemme: strikkepinde, spande, tinsoldater og porcelænsdukker. Også naturen får stemme, så fugle, fisk, træer og blomster alle kan tale - ikke mindst med de uskyldige børn, så som Gerda, der blandt andet kan tale med blomsterne i sin søgen efter Kay i *Sneedronningen*.

Ud over, at alting fik liv i Andersens historier var det særlige ved Andersens sprog især det mundtlige præg. Andersen henvender sig i eventyrene direkte til børnene. Det tog dog Andersen lang tid at udvikle dette. Først udgav han eventyret *Dødningen* i 1830, som var for kunstlet til at fænge børn, og først fem år efter begynder han at skrive på en ny eventyrsamling, hvor Andersen forsøger at nå såvel børn som voksne:

"Man skulde i Stilen høre Fortælleren, Sproget maatte derfor nærme sig det mundtlige Foredrag, der fortaltes for Børn, men ogsaa den Ældre skulde høre derpå" [HCA 1, p. 17]

I de første eventyrsamlinger tog Andersen i høj grad udgangspunkt i de historier, han selv havde hørt som barn, men senere bevægede han sig væk fra folkeeventyret, hvilket også kan ses som en konsekvens af den ændrede fortællerrolle:

"Hvor folkeeventyret er en mundtlig fortælling, der i visse tilfælde er blevet sat på skrift, så er H.C. Andersens eventyr en skriftbundet form, der efterligner mundtligheden." [HCA 1, p. 18]

Det er Georg Brandes, der bedst får beskrevet Andersens metode:

"Der er Methode i denne Uorden, som der er Methode i Barnets Sprogfejl [...] At erstatte det vedtagne Skriftsprog med det frie Talesprog, at ombytte den Voxnes stivere Udtryksmaade med den BARNET bruger og forstaar, det bliver Øjemedet for Digteren i samme Øjeblik, han beslutter at fortælle 'Eventyr for Børn'. " [Brandes citeret efter Weinreich p. 208]

H.C. Andersen skrev både til voksne og til børn, noget, som er tydeligt i tilfældet *Den lille havfrue*, hvor Andersen i en lille opsats "Til de ældre Læsere" skriver at eventyret nok kun vil kunne forstås af voksne, men at børnene nok skal få glæde deraf. Som en konsekvens af dette strøg Andersen da også i 1842 "fortalte for børn" af sine udgivelser. I 1852 holdt han op med at kalde dem eventyr og nøjedes med "historier" - og senere for "eventyr og historier".

At H.C. Andersen kunne skrive, at børn nok kunne få glæde af eventyrene uden helt at forstå dem, giver os et fingerpeg om hvor avanceret H.C. Andersen i virkeligheden er i sin holdning til børns evne til at føle og leve sig ind i komplekse historier.

H.C. Andersen blev i virkeligheden først for alvor kendt i offentligheden for digtet *Det døende Barn*, der udkom på forsiden af Københavnsposten den 25. september 1827 på såvel dansk som tysk. Den handler om et barn, der er ved at dø. Men det skelsættende i digtet er, at det er barnet, der er fortæller, mens den voksne er forvandlet til en sekundær, passiv person.

H.C. Andersens historier kræver til tider så megen indlevelse af børnene, at der i børnelitterære kredse endnu er diskussioner om Andersens eventyr i det hele taget er for børn. Eksempler, der ofte tages frem, er eventyret om *Skyggen*, som selv for voksne kan være vanskelig tilgængelig, *Rejsekammeraten* eller *Klokken*, som i sig rummer hele romantikkens ideologi. Weinreich ofrer i sin børnelitterære historie ikke mindre end tre hele sider på diskussionen for at konkludere, at eventyrene skam også er for børn.

Det er nærliggende at se fantasien - og dermed fiktionen - som det middel, som H.C. Andersen anser for at være sin redning fra den elendighed, han oplever i Odenses beskidte gader. Af relevans for Andersens syn på barndommen og fantasien er det, at han aldrig giftede sig eller mistede sin uskyld. Det har uden tvivl haft en betydning for de historier, han har skrevet – og hans manglende evne til at

slå igennem som forfatter for voksne på trods af en særdeles omfattende produktion af romaner og skuespil. Hans seksuelle uskyld var for ham en nødvendighed:

"[...] det var roden og sammenhængen i hans livsanskuelse. det var hans etik og poetik [...] Den 'barnlige' renhed var udtryk for selve det åndelige fundament og romantiske ideal, hans litteratur og billedkunst hvilede på, og hvor han hentede sine skabende kræfter." [Jens Andersen 2, p 355]

Barnets verdensforståelse, legen og improvisationen var for H.C. Andersen den digteriske inspirations kilde. Det er drømmene, der for H.C. Andersen betød noget; fantasien, og dermed ikke mindst potentialet. Det, der bl.a. adskiller barnet fra den voksne er erfaringen. Den voksne vil, takket være sin større erfaring, have en naturlig hang til at afgrænse mulighederne i tingene. Som for eksempel den voksne i historien om *Den lille Idas Blomster*. Den voksne har ikke på noget tidspunkt set blomster danse eller gå til bal. Den mulighed foreligger derfor ikke. Men for barnet er verden endnu uopdaget. Barnet ved, at der er meget, det ikke ved, så bare fordi det ikke selv har set blomster gå til bal, så er det ikke i sig selv et bevis på, at det ikke kan lade sig gøre. Deri ligger troskyldigheden: potentialet og mulighederne ligger parat for barnet, som i sig selv ikke vil noget ondt, med mindre det da får en splint af djævlens troldspejl i øjnene ligesom Kaj i *Sneedronningen*. For H.C. Andersen er det lykken at boltre sig i de muligheder, men samtidigt havde han tydeligvis en attrå mod det seksuelle, som han aldrig fik tilfredsstillet. Det ses tydeligt i hans dagbøger, hvor Andersen satte kryds for hver gang han masturberede, eller når han for eksempel i Paris bestilte prostituerede blot for at tale med dem. I en vis forstand er H.C. Andersen et barn, der nægter at blive voksen, og som gennem hele sit liv higer efter accept og beundring. H.C. Andersens tro på Gud var på samme måde barnligt funderet - mere magisk end mystisk, som Jens Andersen udtrykker det. Og som H.C. Andersen selv udtrykker det:

"Troen gives, den tænker man sig ikke til!"¹¹

- i stor modsætning til Rousseau, der i *Émile* hævder, at man kan deducere sig frem til troen.

Således ligger H.C. Andersens holdning til fiktion og fantasi i forlængelse af romantikkens, som så fantasien som en nøgle til den egentlige sandhed. Dog knyttede H.C. Andersen til dette det barnlige som en forudsætning, hvilket gav en rig og dyb evne til at formidle komplekse historier for børn, men samtidigt umuliggjorde at Andersens produktion for voksne fik varig betydning.

¹¹ <http://www.hcandersen-homepage.dk/h.c.oersted.htm>

4.5. **Andersens opfattelse af barnet**

Ingen havde tidligere skrevet for børn som Andersen gjorde. Han "integrerede børns eget sprog i en digterisk helhed," [Weinreich p. 203] som professor Torben Weinreich udtrykker det. I et brev fra 1834 skriver H.C. Andersen, at han anser sin barnlighed for en lykke: "Gid jeg kunne bevare den," som Andersen skriver.

Andersen var i sit syn på barndommen ikke alene påvirket af sit eget liv, men også af romantikkens syn på barndommen. Filosofen Georg Boas syntes at se omridset af en målrettet kulturel søgen mod barndommen, der gælder den dag i dag, og som ikke mindst tager afsæt i Rousseau og siden i romantikken. Et fænomen, han har beskrevet i bogen *The Cult of Childhood*:

"If adults are urged to retain their youth, to 'think young', to act and dress like youngsters, it is because the Child has been held up to them as a paradigm of the ideal man" [Boas p. 9].

Boas fremhæver blandt andet det nittende århundrede som begyndelsen på en lang række psykologiske portrætter af barndommen og den videnskabelig antropologi - et betragtning, der falder helt i tråd med romantikkens evolutionære fokus. Jens Andersen henviser i sin H.C. Andersen biografi til samme kultdyrkelse, som er særlig synlig i England og nævner bl.a. Wordsworths kendte maxime *The Child is Father of the Man*, men også William Blake og hans aversion mod dannelse, som han mente ødelagde barndommens uskyld. En holdning som H.C. Andersen delte.

Andersens holdning til konkrete børn var sammensat, fortæller Torben Weinreich [Weinreich 2007 p. 4]. Andersen ønskede mest at blive elsket og beundret, og det gjorde børnene, men samtidigt var Andersen ikke børneven i almindelig forstand og foretrak ikke børns selskab frem for voksnes.

Kendetegnende for H.C. Andersens portrætter af børn er, at de er aktive og selvstændige. Da Gerda i *Sneedronningen* tager af sted for at lede efter Kay gør hun det bare - hun orienterer ikke sine forældre eller spørger om lov først. Og det er røverdatteren og ikke hendes mor, der hjælper hende videre til Lapland. Børnene venter ikke på den voksnes tilladelse, men handler ud fra egne ønsker og impulser, som når den lille havfrue selv søger sin lykke uden på forhånd at rådføre sig med nogen. Børnene har dog som hovedregel hjertet på rette sted: de er uskyldige - og fulde af fantasi, i modsætning til de fleste voksne. Det er tydeligst i eventyret *Den lille Idas blomster*, hvor den lille Ida får fortalt eventyr af studenten om sine blomster, hvortil den voksne,

"den kjedelige cacellularaad, der var kommen i Visit og sad i Sophaen; han kunde slet ikke lide Studenten og gnavede alletider, naar han saa ham klippe de løierlige, moersomme billeder: snart en Mand, der hang i en Galge og holdt et Hjerter i Haanden, for han var en Hjertertyv, snart en gammel Hex, der red

paa en Kost og havde sin Mand paa Næsen; det kunne Cancellieraaden ikke lide, og saa sagde han, ligesom nu, 'er det noget, at bilde barnet ind! det er den dumme Phantasie!'" [HCA 1, p. 102].

Det er ikke svært at se Studenten som Andersens alter ego.

Andersen brød sig ikke om lærdom, han kæmpede hele sit liv mod "fornuftens tyranni" [Jens Andersen 1, p. 370]. Han opfattede lærdommen som et formalistisk bur.

Andersen respekterede i sine eventyr og historier barnets psyke:

"En Barnesjæls dybe Sorg er stor som den største, den Voxne kjender; Barnet har i sin Smerte intet haab, Fornuften rækker ei sin støttende Haand til barnet, det har i Øieblikket Intet uden sin sorg at klynge sig til. " [citeret efter Jens Andersen 1, p. 375]

Med blandt andet disse iagttagelser viste Andersen jævnlige, at han altid var på barnets side, og at barnets følelser var lige så valide og væsentlige som de voksnes.

Et andet kendetegn i H.C. Andersens eventyr er de hyppige synsvinkelskift. Ser vi på *Sneedronningen*, så starter fortælleren med at sætte rammen for historien, men i selve historien ser vi tingene fra mange perspektiver, som når den lille dreng spørger efter en bidronning "for han vidste, at imellem de virkelige Bier er der saadan een." [Andersen I, p. 305] Gennem den alvidende fortæller stryger vi ind og ud af de enkelte personer og figurer i fortællingen og lytter til hvordan børn, voksne, djævle og blomster oplever og ser verden. En meget stor del af dynamikken i H.C. Andersens historier stammer fra sammenstillingen af modstridende synsvinkler, som for eksempel i *Den lille Idas Blomster*.

"Set med Andersens øjne er barnets måde at opleve på kvalitativt anderledes end den voksnes, og det vil sige, at den er ligeværdig," [Poulsen p. 164]

skriver børnelitteraturforskeren Anna Poulsen i sin artikel om *Den lille Idas Blomster*. Alle synsvinkler i historien viser sig at være valide, hvis man accepterer det perspektiv, udsigeren har. De eneste synsvinkler, der som oftest mistænkeliggøres hos H.C. Andersen, er de voksnes. De voksne har ofte bagtanker, en mangel på uskyldighed, og en markant optagethed af hvad andre synes er "rigtigt". Dette gør de voksne til potentielt meget ondere mennesker end børn. Det er nemt at få øje på dette i eventyr som *Den grimme ælling*, hvor ællingen skal tilpasse sig alskens normer, hvor end den kommer frem, eller i *Hyrdinden og Skorstensfejeren*, hvor den gamle kineser foretrækker status frem for kærlighed. I begge disse historier slutter det dog godt, men det er ikke altid tilfældet i barndommen, er Andersen bevidst om: I *Den lille hænfrue* får havfruen ikke sin prins, selv om hun på en måde bliver belønnet for sit gode hjerte til sidst. I *Den standhaftige Tinsoldat* ender det med at de begge brænder op i flammerne, i *De røde sko* må pigens få hugget fødderne af og *Den lille pige med svovlstikkerne* slutter meget sorgeligt. Det er komplekse

historier, der viser, at Andersen havde større tiltro til bredden af børnenes følelsesregister end sine samtidige fortællere.

For Andersen er barnet udtryk for det naturlige – det troskyldige, som via sin fantasi er mere i kontakt med sandheden end de voksne. Derfor har børnene nemmere adgang til de dybere følelser, som de voksne først må finde frem gennem deres lag af opdragelse og civilisation.

Og ud fra dette synspunkt er det en nærliggende og logisk tanke, at børnene rummer lige så komplekse, dybfølte og kaotiske følelser som de voksne. De voksne har fået deres følelser i løbet af deres barndom. Når de bliver voksne lærer de at håndtere, skjule og ignorere følelserne. Så selv om børn ikke nødvendigvis kan forstå en kompleks historie som *Rejsekammeraten*, så kan de nemt følge Johannes troskyldighed i sin søgen efter lykken. Johannes vinder ikke prinsessen ved at udøve heltegerninger, men simpelthen ved at stole på Gud og blive ved med at være god. Det er jo ganske til at forstå for et barn. For Andersen er barnesindets åbenhed og tillidsfuldhed vejen til Gud¹², og dermed finder vi en sammenkobling af begreber som barndom, fantasi, Gud og følelser. Barnesindets åbenhed var ifølge Andersen endvidere den kilde, hvorfra fantasien udspringer, hvormed vi er kommet nærmere en forklaring på, at barnligheden for Andersen var så væsentlig at bibeholde. Mistede han denne barnlige åbenhed, for eksempel ved at miste sin seksuelle uskyld, risikerede H.C. Andersen at miste sin uhindrede adgang til fantasien.

Dermed synes H.C. Andersen at definere barndommen som en relativ størrelse, der ikke nødvendigvis er afgrænset aldersmæssigt. Der er hos H.C. Andersen et uomtvisteligt slægtskab mellem barndommen, barnligheden, uskylden, fantasien, kunsten og Gud.

¹² Et emne, som bl.a. er taget op Kristeligt Dagblad i 2005 af etnologen Tine Damsholt. Se <http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/81116:Liv---Sjael--Helt-med-barnesind>

5. Rousseau vs. Andersen

5.1. *Er der et filosofisk fællesskab?*

"I fortalen til *Émile* skrev Rousseau, at han ville ønske, at en mand med klogskab og dømmekraft engang ville give menneskene en lærebog i, hvordan man iagttager børn [...]. En sådan lærebog skulle H.C. Andersen for så vidt skrive med sine mere end halvandet hundrede eventyr i årene 1835-72. Andersen er den første digter efter Rousseau, der så konsekvent tager børn alvorligt og gang på gang fremstiller barnet på dets egne naturlige betingelser og stiller skarpt på barndommen som en livsfase med selvstændig værdi og betydning." [Jens Andersen I p. 368]

Sådan skriver Jens Andersen i sin biografi om den danske digter.

Spørgsmålet er imidlertid om det filosofiske fællesskab hviler på, at begge forfattere skrev om børn, eller om det bunder i et fælles filosofisk grundsyn.

En af måderne at få greb om Rousseau og Andersens filosofiske grundsyn er at sammenfatte deres grundlæggende forståelse af lykken. Deres respektive opfattelser af hvordan man opnår lykken, afspejles i den måde, hvorpå de mener man bør leve sit liv - og dermed hvad man skal forberede sine børn til i forbindelse med deres opvækst.

For Rousseau var lykken til stede, hvis man som voksen fandt den rette balance mellem det, man ønskede at opnå, og de evner, man havde [Smith p. 98]. Hans opdragelse går derfor ud på at sikre, at ens ønsker går i den rigtige retning rent moralsk set, og at man udvikler de evner, som man har behov for til at realisere disse ønsker. Fiktion er farligt, fordi den også viser menneskets mindre gode sider og dermed kan fordærve moralen. Fiktion åbner samtidig mulighed for, at børnene kan være i tvivl om, hvad der er virkelighed og hvad der er fantasi, og medføre et forkert verdensbillede, hvilket vil gøre lykken sværere at opnå.

Forståelsen af Rousseaus tanker var en del anderledes i romantikken end da Rousseau oprindeligt formulerede sine tanker. Dels har man forkastet tanken om, at barnet ikke kan modtage undervisning og fornuft før efter dets 12. år, dels er verdensforståelsen et andet end i romantikken. I 1800-tallets Danmark er fornuften ikke tilstrækkelig til at foretage de afgørende valg. Det irrationelle og følelsesmæssige inddrages og man anlægger en stærk evolutionær synsvinkel på verden og mennesket. Rousseau kendes i perioden for sit natursværmeri og betragtes som politisk naiv. En holdning, der

holder sig langt op i tiden. Således skriver Litteraten P. Hansen for eksempel i sin litteraturhistorie fra 1902, at Rousseau må have troet verden var "befolket med enten Filosooffer eller Engle, ukendte med Ærgjerrighed og Magtsyge"¹³. Ellers kan Rousseaus politiske ideal da slet ikke realiseres.

Lykken hos H.C. Andersen er givet af Herren. Som det udtrykkes i eventyret fra 1870, "Lykken kan ligge i en pind" at:

"Vor Herre, idet han bringer barnet, ogsaa bringer en Lykkekage til det, men den lægges ikke aabenlyst lige ved Siden af; den lægges et sted i Verden, hvor man mindst tænker paa at finde den, og dog findes den altid; det er det Glædelige." [Andersen, bind 3, p. 251]

Eller, som det også hedder i hans dagbøger:

"Lykken kommer ikke paa Lotteriveien men andet Steds fra Vorherre." [Andersen: Dagbøger VIII, 1868-1870, p. 168]

Der er ikke behov for en særlig beskyttelse af barnet endsige en speciel opdragelse, for Vorherre er overalt, og især synlig i naturen. Ifølge Andersen er det alle givet at opleve lykken i glimt. Men Andersen har ikke en sammenhængende livsfilosofi, der giver os anvisninger på, hvordan vi bedst kan opnå denne lykke. Den kommer og går, nogle gange oplever man den, andre gange ikke. Set fra den synsvinkel har Andersen har en troskyldig og romantisk tilgang til livet.

Det filosofiske fællesskab, der binder Rousseau og H.C. Andersen sammen er svær at få øje på. Der er meget store forskelle i deres forståelse af, hvordan man bør leve sit liv og hvordan barnet skal forstås. Hvor Rousseau behandler barnet godt de første år, så sker det ikke på grund af respekt for barnets egenart, men fordi barnet alligevel ikke kan lære noget. Endvidere skal barnet holdes væk fra fantasi og afskæres fra at opdage ting, der kan sætte spørgsmålstegn ved opdragerens anvisninger. For H.C. Andersen er situationen en helt anden: Hos ham handler det om at barnet i sin uskyld har adgang til en kilde af fantasi og drømme, som kunstneren har behov for. Der er ikke behov for opdragelse eller for afskærmning. Der er brug for at stimulere denne fantasi, så den bliver endnu rigere. Altså en holdning, der er stik modsat Rousseaus.

5.2. *lagttager eller deltager*

H.C. Andersen kan næppe, som det evige barn, han selv anså sig selv for at være, karakteriseres som "en mand med klogskab og dømmekraft" i den forstand Rousseau har tænkt. Klogskaben forstået som

¹³ <http://runeberg.org/display.pl?mode=facsimile&work=ildalihi/2&page=0234>

dannelse og livserfaring, kvittede H.C. Andersen bevidst til fordel for fantasien. Livserfaring fik han i form af mange rejser, men kendetegnende for Andersens liv er også, at han bevidst fravalgte den seksuelle relation, hvormed H.C. Andersen afstod fra en væsentlig del af den almindelige voksnes livserfaring. Om H.C. Andersen kan siges at have dømmekraft eller ej kan altid diskuteres, men Rousseau har med sikkerhed ment, at en person, der har dømmekraft, baserer sit liv på rationelle betragtninger. Det synspunkt synes jeg ikke, at vi med god samvittighed kan tillægge H.C. Andersen.

Derimod er det hævet over enhver tvivl, at H.C. Andersen giver os masser af gode eksempler på, hvordan man iagttager børn. Han er den første, der i dansk litterær sammenhæng tager børn alvorligt og bruger adaptation som teknik. Herudover er der mange af hans eventyr, som mangler løftede pegefingre og pædagogik. Det er dog en pointe, som kan diskuteres, da nogle af hans eventyr er eller slutter med moralske anvisninger, så som *Den lille Havfrue*, *De røde Skoe*, men iblandt eventyrene er er ganske mange, som *Store Claus og Lille Claus* og *Fyrtoiet*, som er ganske frække og umoralske. En egenskab, de deler med mange folkeeventyr.

Ved at nægte at blive voksen sætter H.C. Andersen sig bevidst i barnets sted. Han er ikke blot en iagttager, der ud fra en kløgtig og rationel synsvinkel, beskriver hvordan børnene tænker og opfører sig. H.C. Andersen tager konsekvent børn alvorligt og fremstiller gang på gang barnet på dets egne naturlige betingelser. Men han gør det ud fra nogle helt andre præmisser end Rousseaus. Man kan diskutere om H.C. Andersen stiller skarpt på barndommen eller på fantasien, for det barn, som H.C. Andersen beskriver i sine eventyr er det drømmende, uskyldige barn, som selvstændigt går ud for at håndtere forskellige situationer. For både H.C. Andersen og Rousseau er barndommen en livsfase med selvstændig værdi og betydning, men der er væsentlige forskelle i deres forståelse af såvel værdien som betydningen af barndommen. For Rousseau er der tale om et lukket kredsløb, for barndommen peger ikke fremad. For Andersen er barndommen selve nøglen til fantasien og sandheden.

6. Konklusion

Nærværende opgave satte sig for at afklare om og hvordan et åndeligt fællesskab mellem Andersen og Rousseau kan iagttages, samt at beskrive forskelle og ligheder mellem Rousseaus og Andersens syn på børn og fiktion.

6.1. *Syn på børn*

Opfattelsen af børn har naturligt undergået en stor udvikling fra Rousseaus tid og til H.C. Andersens. Rousseau indvarsler en fokus på det enkelte menneske, baseret på rationalitet og frihed. Dermed bliver opdragelsen af barnet et væsentligt element i at sikre at barnet får udviklet en individualitet, der gør, at han bliver til en fornuftig voksen. For Andersen er barnet allerede et individ, der via sine handlinger udvikler sin individualitet, som oftest uafhængigt af eller ligefrem på trods af de voksnes indblanding.

For H.C. Andersen er barnet ligestillet med den voksne. Barndommen har en værdi i sig selv og ses ikke kun som en midlertidig tilstand før man bliver voksen. For Rousseau er barnet langt fra ligestillet med den voksne. Barnets verdensforståelse opnås på et begrænset rationelt grundlag, hvorfor den voksne nødvendigvis er barnet overlegent.

En interessant slægtskab er imidlertid forholdet til det sanselige. Såvel H.C. Andersen som Rousseau så det som nødvendigt at tøjle erotikken hos børnene. Rousseau fordi han ikke mente, at børn kunne håndtere dette før de fik lært sig de nødvendige rationelle skel mellem det gode og det onde, H.C. Andersen fordi fuldblydte erotisk samvær samtidigt markerede afslutningen på den barndom, der var kilde hans inspiration.

6.2. *Syn på fiktion*

Rousseau var så bekymret for fantasiens magt, at han mente, at fantasien så vidt muligt skulle tøjles indtil barnet var så fornuftig, at det kunne håndtere fantasien aktivt til at opnå empati. Dermed var fiktionen forbudt, for den fremmede fantasi. For H.C. Andersen var fantasien en nødvendighed. Det var på mange måder vigtigere end det rationelle, idet fantasien gav fiktionen, som for H.C. Andersen var hans vej ud af fattigdommen og gav ham hele hans liv og identitet.

Slægtskabet mellem de to ligger i at såvel Rousseau som H.C. Andersen tillagde fiktion og fantasi lige stor betydning. For Rousseau er en nøje balance mellem virkelighed og fantasi afgørende for at opnå lykken, men Andersen tilsluttede sig ikke dette credo. Forskellen på de to personer kan nemt ses i forskellen på Rousseaus blændende ærlige *Bekendelser* og H.C. Andersens mindre virkelighedsnære *Mit*

Livs Eventyr. Alene titlen på de to værker antyder forskellen i forståelsen og udnyttelsen af fiktionen: For Rousseau et værktøj til at komme dybere ind i selvet, for H.C. Andersen til at få virkeligheden tilpasset fiktionen, så man kan holde ud at være til.

6.3. Konklusion

Jeg har vanskeligt ved at se et decideret filosofisk fællesskab mellem Rousseau og H.C. Andersen, selv om de var enige om barndommens og fantasiens afgørende betydning for mennesket. Der er dog klare relationer mellem dem, for Rousseau påbegynder en udvikling hen mod en rigere forståelse af barndommen, der næsten et århundrede senere får afgørende betydning for H.C. Andersens liv. Romantikken forståelse af Rousseau får endvidere en klar indflydelse på Andersens syn af barndommen som noget, der er tættere på naturen end den voksne. Vores forståelse af Rousseau i dag er anderledes end dengang, og det er højst sandsynligt, at man i 1850'erne ville tillægge Rousseau og Andersen et større åndeligt slægtskab end jeg gør her, et hundrede og halvtreds år senere. Rousseaus opfattelse af fiktion og fantasi optog ingen i romantikken. Dengang anså man Rousseau for at være naiv og optaget af naturen, en karakteristik, der lige så nemt kunne møntes på H.C. Andersen. Så selv om Jens Andersen har ret i, at Andersen konsekvent tager børn alvorligt og fremstiller barnet på dets egne betingelser, og dermed, at begge stiller skarpt på barndommen som en livsfase med selvstændig værdi og betydning, så er Rousseau og H.C. Andersen voldsomt uenige om indholdet af denne værdi og betydning.

7. Litteraturliste

7.1. Andersen Primærlitteratur

Forfatter	Udg.år	Titel	normal sider
Andersen, H.C.	1830-1850	H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I. 1830-1850. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Gyldendal. København 2003	200
I alt			200

7.2. Andersen Sekundærlitteratur

Forfatter	Udg. år	Titel	Normal sider
Andersen, Bent	2004	"Er det at bilde barnet noget ind!" Om folkeeventyr og kunsteventyr. Plys 18. Årbog for børne- og ungdomslitteratur. pp. 79-93	14
Andersen, Jens	2003	Andersen – en biografi. Gyldendal. København 2003	200
Haue, Harry	2003	Almendannelse som ledestjerne. En undersøgelse af almindannelsens funktion i dansk gymnasieundervisning 1775-2000. Syddansk Universitetsforlag 2003. pp. 63-181	118
Hunt, Peter (red.)	2004	International companion encyclopedia of children's literature. Routledge. New York 2004 (div. opslag)	5
Kjær, Grethe	1986	Barndommens ulykkelige elsker. Kierkegaard om barnet og barndommen i Kierkegaards forfatterskab	50
Lotz, Martin	1993	Den farlige kløft mellem kønnene. http://www.andersen.sdu.dk/forskning/konference/tekst.html?id=9717 . Fra kapitlet "Psykologiske og dermed beslægtede tilgange", Andersen og Verden, Odense 1993	15
Lotz, Martin	1988	Eventyrbroen.Psykoanalytiske essays om H.C. Andersen. Gyldendal. København 1988.	200
Michelsen, Knud [DLH]	2008	Dansk Litteraturhistorie, bind 2. pp. 13-80 (om romantikken). Gyldendal. København 2008	67
Poulsen, Anna	2005	Fortalte for børn. Det barnlige udgangspunkt i H.C. Andersens eventyr eksemplificeret ved eventyret "Den lille Idas blomster. Plys 21. Årbog for børne- og ungdomslitteratur. pp. 161-178	17
Robbins, Hollis	2003	The Emperor's New Critique. New Literary History, Vol. 34, No. 4, Multicultural Essays (Autumn, 2003), pp. 659-675. Stable URL: http://www.jstor.org/stable/20057807	16
Weinreich, Torben	2006	Historien om børnelitteratur – dansk børnelitteratur gennem 400 år. Branner og Korch. København 2006. pp 145-214	69
Weinreich, Torben	2007	H.C. Andersen og børnene. Kan læses på: http://www.torbenweinreich.dk/tekster.htm#H.%20C.%20Andersen%20og%20børnene	14
I alt			795

7.3. Rousseau Primærlitteratur

Forfatter	Udg.år	Titel	normal sider
Rousseau, Jean-Jacques	1762	Émile, ou De l'éducation. (red. Charles Wirz, kommentarer ved Pierre Burgelin) Collection Folio/Essays. Gallimard, Paris 1969	200
I alt			200

7.4. Rousseau Sekundærlitteratur

Forfatter	Udg. år	Titel	Normal sider
Boas, Georg	1966	The cult of Childhood. The Warburg Institute. University of London. London 1966	100
Bredsdorff, Thomas	2003	Den brogede Oplysning. Gyldendal, København 2003 pp 178-209	31
Copleston, S.J.	1974	A history of Philosophy. Volume IX: Maine de Biran to Sartre. Image books, New York 1977, pp. 19-37	18
Darling, John and Rousseau, Emile	1985	Understanding and Religion in Rousseau's "Emile". British Journal of Educational Studies, Vol. 33, No. 1 (Feb., 1985), pp. 20-34 Stable URL: http://www.jstor.org/stable/3121171	14
France, Peter	2005	The Rhetoric of Translation. The Modern Language Review, Vol. 100, Supplement: One Hundred Years of "MLR". General and Comparative Studies (2005), pp. 255-268. Stable URL: http://www.jstor.org/stable/3738167	13
Heywood, Colin	2001	A history of Childhood: children and childhood in the West from medieval to modern Times. Blackwell, Oxford 2004 pp. 1-41	40
Jensen, Hans Siggaard; Knusen, Ole og Stjernfeldt, Frederik (red)	2006	Tankens magt. Vestens idéhistorie. Lindhardt og Ringhof. København 2006, P. 980-989, 1078-1089	11
Jensen, Henrik	2006	Det faderløse samfund. Peoples Press, København 2006. p. 9-74	80
Jost, François	1969	La Tradition Du Bildungsroman. Comparative Literature, Vol. 21, No. 2 (Spring, 1969), pp. 97-115. Stable URL: http://www.jstor.org/stable/1769939	18
Marvick, Elisabeth Wirth	1974	Nature versus Nurture: Patterns and Trends in Seventeenth Century England and America: in deMause, Lloyd (ed): The history of Childhood. Jason Aronson, London 1995 pp. 259-302	43
Robertson, Priscilla	1974	Home as a Nest: Middle Class Childhood in Nineteenth-Century Europe in deMause, Lloyd (ed): The history of Childhood. Jason Aronson, London 1995, pp. 407-431	24
Rosenow, Eliyahu	1980	Rousseau's "Emile", an Anti-Utopia. British Journal of Educational Studies, Vol. 28, No. 3 (Oct., 1980), pp. 212-224. Stable URL: http://www.jstor.org/stable/3120287	12

Rousseau, Emile and Cooper, Laurence D.	2002	Human Nature and the Love of Wisdom: Rousseau's Hidden (and Modified) Platonism. The Journal of Politics, Vol. 64, No. 1 (Feb., 2002), pp. 108-125. Stable URL: http://www.jstor.org/stable/2691667	25
Salkever, Stephen G.	1978	Rousseau & the Concept of Happiness. Polity, Vol. 11, No. 1 (Autumn, 1978), pp. 27-45 Stable URL: http://www.jstor.org/stable/3234247	18
Smith, Jeffrey A.	2002	Natural Happiness, Sensation, and Infancy in Rousseau's "Emile". Polity, Vol. 35, No. 1 (Autumn, 2002), pp. 93-120. Stable URL: http://www.jstor.org/stable/3235472	18
Tucker, M.J.	1974	The Child as Beginning and End: Fifteenth and Sixteenth Century English Childhood in deMause, Lloyd (ed): The history of Childhood. Jason Aronson, London 1995 pp. 229-259	30
Wivel, Peter	1998	Rousseau. Fantasien til magten. Gyldendal. København 1998	200
I alt			695

7.5. Diverse online kilder anvendt

Online udgave af Émile	http://fr.wikisource.org/wiki/%C3%89mile,_ou_De_l%E2%80%99%C3%A9ducation
Den store danske encyklopædi	http://www.denstoredanske.dk/
Illustreret dansk litteraturhistorie fra 1902	http://runeberg.org/display.pl?mode=facsimile&work=ildalihi/2&page=0234
Kristeligt Dagblad	http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/81116:Liv---Sjael--Helt-med-barnesind
Officiel H.C. Andersen hjemmeside	http://www.hcandersen-homepage.dk/